Rev. R. Acad. Med. Catalunya, 2011; 26: 63-66

Ingrés d'Acadèmics corresponents

DE L'OBSTETRÍCIA CLÀSSICA A LA MEDICINA PERINATAL

Josep M. Lailla i Vicens
Acadèmic corresponent.

En primer lloc voldria agrair a tots els membres numeraris de aquesta Reial Acadèmia de Medicina de Catalunya, l'honor que m'han fet de rebrem com a Membre corresponent i deixar-me ocupar un lloc dins aquesta aula plena d'Història, i encara que sigui com a últim de la fila, poder estar al costat de persones que han estat els meus mestres, els meus models al llarg de la meva vida professional i acadèmica.

Permeti'm que faci una especial esmena al Prof. González Merlo. Quant ell va arribar a ocupar la càtedra de la Universitat i la Direcció de la Clínica Universitària del Hospital Clínic, jo era encara alumne intern, de la Clínica dirigida llavors pel Prof Emili Gil Vernet i després pel Prof Victor Conill Serra ambdós ja traspassats. El Prof. González Merlo aglutinà la docència i la formació dels metges especialistes d'ambdues clíniques i per això vaig formar part de la primera promoció de la escola professional de metges especialistes en Obstetrícia i Ginecologia que sota la seva direcció i l'ajut del professor, aleshores agregat, Xavier Iglesias Guiu, va sortir de l'Hospital Clínic. El Prof. González Merlo m'ha guiat durant tota la meva carrera acadèmica i en totes les oposicions que he fet al llarg de la meva vida. Curiosament en un moment d'aquesta trajectòria em va aconsellar que acceptés la Direcció del Servei de Sant Joan de Déu, deixant l'Hospital Clínic i així ara són dos els hospitals que comparteixen el meu sentiment de pertinença i afecte. *Gracias Profesor.*

Sens dubte si vostès han valorat quelcom de valuós dins de la meva trajectòria personal i professional ha estat gracies a l'ajuda i estímul constant de la meva esposa, Mª Assumpció, que ha estat la companya ideal de tota la meva vida, les seves paraules d'ànim, els seus silencis que representen desaprovació i sempre els seus consells, m'han ajudat a plantejar i complir nous objectius. Gràcies Sunsi.

També el meu agraïment a les meves filles que han suportat l'absència del pare en moltes, potser en masses ocasions, temporades d'estudi, de viatges, de guàrdies i de treball. Elles han estat sempre un gran estímul per a mi.

He nascut en el si d'una família on la mare i l'àvia eren llevadores, de les que atenien els parts a domicili, passant moltes hores al costat de les parteres, ajudant més que assistint. El meu pare també ha estat obstetre, dels que acudien quant hi havia un problema. Aquesta obstetrícia del més clàssic "obs-stare" és la que vaig viure a casa en la meva infància i adolescència i vaig comprendre per part del l'àvia, mare i pare el que cal estimar una professió per viure-la de la manera en que es vivia i assumir els riscos que s'assumien.

Aquesta obstetrícia era la mateixa que va descriure Sorano d'Efeso (I –II d. de C.), considerat el fundador de l'Obstetrícia. La Medicina i la Cirurgia han progressat al llarg dels segles, però no així l'Obstetrícia, el motiu l'hem de buscar en la idea clàssica de que la malaltia representava un càstig i per aquesta raó la seva cura estava en mans de sacerdots-metges o bruixots, mentre que l'embaràs i el parts es consideraven fets naturals i per tant es deixà en mans de les pròpies dones que són les primeres llevadores. Es diu en bon sentit que la medicina és religiosa i l'obstetrícia laica.

Molts autors havien fet aportacions en el terreny de l'obstetrícia des d'Hipocrates fins a Avicena, però donat que els seus escrits estaven en llatí, grec o en àrab, la majoria eren dipositats en les biblioteques dels monestirs i convents i la seva lectura i coneixements estaven sols en mans dels savis de l'època que eren habitualment els clergues a qui corresponia transmetre els avenços de la medicina en general, però per la raó abans dita no ho feien de l'obstetrícia. "El arte de partear" es transmet per tradició oral entre les mateixes dones- llevadora, tenint en compte que moltes com era lògic en l'època no sabien llegir, ni escriure. La distància entre la medicina i cirurgia i l'obstetrícia era cada vegada més gran.

La dona i en el millor dels casos la llevadora tenien l'exclusiva del part, fins que els Reis Catòlics van disposar, mitjançant el Protomedicat, que quant la llevadora entengués que el part no evolucionava correctament havia de consultar a un metge que opinava i aconsellava la conducta a seguir, però sense explorar a la dona, ni fer-se responsable del part.

En ple Renaixement, és quan es produeix el que diríem una exaltació de la família i per tant s'incrementa l'interès per la dona i el nen i conseqüentment s'inicien les especialitats de l'obstetrícia i la pediatria i secundàriament de la ginecologia, es per això que els metges i els cirurgians es comencen a interessar per l'obstetrícia però sense introduir-se en ella, sinó fent aportacions per les llevadores. És en aquesta època on apareixen el llibres dits de "comadres", on es donen consells i recomanacions per atendre millor les gestacions, parts i tenir cura del nadó. Tinguem en compte

que l'únic llibre conegut fins aquell moment era el "De morbis mullerium" de Sorano d'Efeso. Destaquen d'aquests anys el llibre titulat " El jardín de las rosas para mujeres embarazadas y comadronas " de Euscharius Röss l'any 1513. El primer llibre en castellà d'autor desconegut titulat: "Libro del arte de las Comadronas o Madrinas y del Regimen de las preñadas y paridas y de los niños" datat l'any 1541 i desprès en el 1606 apareix "Tratado de Obstetricia para matronas " de Juan Alonso y Ruiz de Fontecha i el més ampli "El libro del parto humano" de Francisco de Nuñez. Cal reconèixer que la llevadora complia una funció social ben ingrata, sembrada de fracassos en moltes ocasions i els èxits eren considerats com un be de Déu o de la naturalesa.

En el segle XVI, és suprimida per part de les religions cristiana i islàmica la prohibició de fer disseccions sobre el cadàver, Aquest segle es conegut com "el segle de l'anatomia", pels coneixements que s'adquireixen amb aquesta practica i es comencen a fer algunes cesàries amb mals resultats, en aquest moment el metge opina, segueix sense explorar i si la llevadora considera que el part és inviable, crida al cirurgià per fer una cesària.

L'alta mortalitat materna i neonatal, sensibilitza a totes les autoritats del món i per primera vegada als finals del segle XVII es constitueix una Maternitat en l'atri de Nôtre Dame de Paris i gràcies a aquest fet apareix el primer tractat d'Obstetrícia, el de François Mauriceau, dirigit als metges i fa les primeres aportacions científiques sobre el mecanisme del part. Es succeeixen altres Maternitats en les principals capitals d'Europa.

L'atenció al part en les maternitats la fan majoritàriament els metges i es comencen a fer cesàries i parts més intervinguts, però l'obstetrícia no és l'especialitat més ben considerada, i per això els metges que la practiquen no són els més espavilats, ni els més hàbils i molts assisteixen a les parteres, desprès d'atendre altres malalts amb malalties infeccioses o de fer necròpsies. Això fa que apareixien les famoses febres puerperals i que a nivell popular es digui que es moren més dones en les maternitats que en el seu domicili. Les maternitats decauen, i algunes inclús es tanquen, fins que apareix la famosa aportació de l'etiologia de les febres puerperals de Semmelweis, l'any 1862

Fins a aquests anys ningú s'ha preocupat d'estudiar, de conèixer el que li passava al fetus a l'interior de l'úter, inclús durant la Inquisició, el qui plantejava algun estudi sobre el mateix estava amenaçat amb la foguera. Però per fi l'any 1818, Mayor descriu els tons cardíacs del fetus, cal dir que hi ha constància que l'any 1605 Philip Le Goust va escoltar per primera vegada el cor fetal, a través de l'abdomen de la mare, però aquella aportació va passar desapercebuda. El descobriment dels tons cardíacs aporta la descripció l'any 1819 per Laennec de l'estetoscopi que és millorat posteriorment per Pinard amb el model que molts de nosaltres encara hem utilitzat i que crec que trobaríem en més d'un calaix de moltes maternitats. L'any 1878 Verardini descriu amb poc èxit un estetoscopi que permetés l'auscultació del fetus per via vaginal, per considerar que estaria més proper i seria més fiable. És el primer intent de control seriós del fetus

A principis del segle XX apareix el tractat de Farabeuf i Varnier, que sistematitza l'aplicació del fòrceps, al mateix temps que recomana la utilització de mesures antisèptiques per atendre al part i descriu diferents maniobres assistencials, especialment la cesària. Cal reconèixer que aquest tractat encara és de lectura obligada a tot obstetra. I podem dir que amb ell s'inicia el segle d'or de l'Obstetrícia, especialment a partir de la segona meitat del segle XX. En la primera meitat el part es continua fent en el domicili de la partera que com reconeix el Prof Nubiola és "el feudo de las matronas".

Tal era la poca estima que es tenia per l'obstetrícia que com anècdota cal fer esment que en el segle XVI es creà a Londres el prestigiós "Royal College of Physicians and Surgeons". Aquesta societat diu en els seus estatuts inicials que la pràctica de l'obstetrícia és un acte aliè als hàbits dels cavallers i per tant la formació en l'obstetrícia és un frau i que un metge home no es pot pretendre que assisteixi un part. Frank Nicholls l'any 1749, demana permís per donar classes d'obstetrícia a les llevadores i així impedir que els metges s'aproximessin als parts. Una de les sessions més nombrades del Royal College és la titulada "Man-midwife o midwife?

A pesar de tot, alguns metges de l'escola de Smellie i de William Hunter es dediquen a l'obstetrícia, i son els dits de forma burlesca "comadrons" o "parteros".

En aquell temps Elisabeth Nihell la llevadora més famosa va dir dels comadrons. "són una banda de mercenaris, que es colen entre les dones embarassades, amagats darrere de ganxets, bisturís, tisores, culleres, estenalles i especulums per a matrius però tot això és totalment inútil, el part és nostre". Realment el Royal College of Obstetrician and Gynecologist no s'estableix fins l'any 1929 per William Blair-Bell amb bastant oposició.

La Societat Científica Espanyola va ser pionera a Europa en agrupar a tots els metges que atenien parts en una Agrupació que es va dir Sociedad Española de Ginecologia, sense fer esment a l'Obstetrícia, no va ser fins ben avançat el segle XX que introdueix aquesta menció convertint-se amb l'actual Sociedad Española de Ginecologia y Obstetricia (SEGO).

Permeti'm que faci menció per motius personals d'origen al primer catedràtic d'obstetrícia reconegut en el Colegio de Cirugia de San Carlos, de Madrid, Josep de Castelló, va ser un lleidatà que uns historiadors fixen el seu naixement a Agramunt i altres, els més, malauradament per mi, a Guissona. A ell s'atribueix la descripció de l'episiotomia, la sinfisotomia i les indicacions de la dita cesària d'urgència.

L'obstetrícia actual, després de segles com hem pogut veure d'obscurantisme, supersticions i ignorància, essencialment sobre la vida fetal, s'inicia amb el coneixement del que succeeix dins de l'úter de la dona embarassada. podem dir que el principal objectiu és el fetus, En els últims anys hem passat de no considerar al fetus,

o màxim considerar-lo com l'objecte del part, a la famosa qüestió que es va plantejar a finals dels anys 80, d'éstimar si el fetus era un pacient. La seva afirmació rotunda. "The fetus is a patient" no sols s'ha convertit amb el nom d'una societat científica mundial sinó també d'una reunió bianual de perinatòlegs de tot el mon i que dóna al fetus la qualitat de subjecte del part, amb la consideració de persona humana i com a conseqüència propietari del dret a la salut, de ser atès, diagnosticat i tractat. En aquest principi neix la Medicina Perinatal. Aquesta nova subespecialitat mèdica que va esser proposta per Ermelando Cosmi a Roma l'any 1988 i reconeguda a partir del Congres Mundial de Tokio l'any 1991, quant Caldeyro Barcia, Saling i Sakamoto van signar la constitució de l'Associació de Metges Perinatòlegs, que inclou obstetres i neonatòlegs.

El part ja no es considera com un abans i un després en la vida d'un fetus, sinó sols el pas de fetus a nadó, és un continu i els obstetres i neonatòlegs comencem a treballar en equip, per donar una millor atenció a aquest nou ser que ja no sols te el dret a néixer, sinó com va dir eWilliam Page a néixer bé i avui diríem a néixer millor si cap.

Aquesta forma de veure i entendre la medicina materno – fetal, com es lògic també ha tingut detractors com Harnack, cap de la clínica universitària de Munich que ha afirmat "quant més estretament treballen una clínica tocoginecologica i una pediàtrica pitjors són els resultats".

Considero que des dels anys seixanta, hi ha hagut quatre aportacions importants que canvien totalment l'obstetrícia, no sols en quant l'atenció al part sinó també a l'embaràs i són al meu entendre:

- La descripció de la freqüència cardíaca del fetus i el seu control sistematitzat i la seva interpretació durant el part, per Caldeyro Barcia, Hon, Hammacher i altres.
- L'estudi de la bioquímica de la sang fetal, descrita per Eric Saling.
- La descripció i funcionalisme de la unitat feto-placentària, segons les aportacions de Diczfalutsy, Klooper i Lauritzen
- El desenvolupament de l'ecografia i posteriorment del Doppler per Ian Donald.

Aquets són al meu entendre el quatre pilars fonamentals de la medicina perinatal que ens han permès conèixer com s'inicia i desenvolupa la gestació, com creix l'embrió i el fetus, com adquireix les funcions i madura, quin és el seu desenvolupament neurològic i hemodinàmic. Hem après a diagnosticar el seu estat de benestar i a detectar els defectes congènits i malformacions i hem iniciat un pas més enllà amb la medicina fetal, és a dir no sols diagnosticar sinó també tractar al fetus intrauter, estic convençut que en un futur no llunyà parlarem de la medicina embrionària Hem aconseguit accelerar la maduració pulmonar i així evitar molts distress respiratoris, a frenar les contraccions en el part preterme. Diagnostiquem i controlem les malalties maternes associades o induïdes per la gestació. Hem establert l'anestèsia peridural com una forma d'atendre sense dolor, a la dona de part. Sabem induir, estimular i controlar la dinàmica uterina sense perjudicar al fetus. Disposem de fàrmacs que ens permeten evitar les hemorràgies i les infeccions postpart i tot això s'ha fet de forma conjunta amb les llevadores i també amb els neonatòlegs i aquest seguiment ens ha permès conèixer que moltes malalties no sols de la infantesa, sinó de l'edat adulta tenen el seu origen i tractament en l'època fetal, com per exemple el síndrome metabòlic que s'inicia en un fetus amb una alteració del creixement intrauterí i dóna origen posteriorment a patologia cardiovascular, diabetis i dislipèmies de l'adult i tot això cal insistir que s'ha fet en els últims cinquanta anys.

En aquesta història recent de la Medicina Perinatal, Catalunya i especialment Barcelona, han tingut una aportació molt important. Inicialment dos clíniques obstètriques la de l'Hospital Clínic i la de l'Hospital de Sant Pau, van treballar conjuntament i varen tenir una importància capital, no sols en introduir tots els coneixements que hem explicat anteriorment, sinó en formar una escola de recerca, a la que posteriorment es va incorporar l'escola principalment ecogràfica de l'Institut Universitari Dexeus.

D'aquesta escola de Barcelona, nom reconegut en moltes publicacions científiques, s'ha formulat la definició conceptual de l'abans dit patiment fetal, avui dia pèrdua del benestar fetal, com una alteració de l'homeòstasi fetal, caracteritzada per hipòxia, hipercàpnia, acidosi i disminució de les reserves hidrocarbonades, ratificada en el Congres de Medicina Perinatal de Praga. Aquesta mateixa escola participa en la major part dels treballs sobre mecanisme de la uterinhibició i fàrmacs que aconsegueixen aquest efecte. Així com en l'aplicació clínica dels corticoides en la maduració pulmonar del fetus que tant ha millorat la morbimortalitat del nadó prematur. Barcelona dóna nom també al Document de Consens sobre la utilització i les indicacions del Doppler obstètric. Aquest escrit titulat, "Regulation for the use of Doppler Technology in Perinatal Medicine", recull l'acord de més de 40 especialistes, des d'epidemiòlegs a obstetres i neonatòlegs, de 13 països europeus que van discutir i signar aquest document, en la nostra ciutat.

En aquesta mateixa aula de la Reial Acadèmia va tenir lloc el 25 de maig de l'any 2005, l'acte de constitució de la "International Academy of Perinatal Medicine" òrgan creat dins de la Wold Association of Perinatal Medicine amb l'objectiu de ser un lloc d'estudi, reflexió, diàleg i promoció de la medicina perinatal. Catalunya i Barcelona han estat sempre capdavanteres en la Medicina Perinatal.

Sols voldria recordar per rendir l'homenatge merescut als companys ja jubilats i algun malauradament traspassat que varen ser els iniciadors d'aquella escola. Esteban Altirriba, Gamissans, Pere Duran, Santiago Gómez, Sanchez Barrado, Arto Medrano, Pujol Amat, Fortuny, Cararach, Carrera i segurament algun altre que no recordo, Al costat d'ells alguns joves metges llavors, metges de

guàrdia, de les escoles professionals de l'especialitat, del doctorat que varem comprendre, la nova forma que se'ns plantejava d'assistir a l'embaràs i el part i a entendre que la recerca i la qualitat assistencial sempre van unides, ens varem afeigir. No faré esment de cap nom, ja que la majoria a Déu gràcies estem en actiu, però si dir que d'aquell grup han sortit la majoria de companys que avui en dia estan al davant dels principals hospitals de Catalunya i en llocs de responsabilitat universitària. Entenc que ja podem parlar d'una tercera generació d'aquesta escola, d'una potent generació disposada a acceptar el repte de fer noves i importants aportacions no sols en el terreny de la Medicina Perinatal, sinó ja en el de la Medicina Fetal. El fetus és per fi reconegut com un subjecte, és un pacient, a pesar de que alguns a partir d'interpretacions d'alguna llei actual, posin en dubte els drets que té el fetus com a persona, a ser controlat, diagnosticat i tractat, això és la Medicina Fetal i cal seguir treballant per millorar la qualitat d'aquets diagnòstics, i la nostra capacitat de millorar els tractaments tant mèdics com quirúrgics i la nostra assistència personalitzada als fetus sobre tot als més febles que són quins més ho necessiten, sols així podrem evitar plantejaments d'interrupció de gestacions per mancança de solucions mèdiques.

Per tot això, per tota aquesta historia, aquí en aquesta Reial Acadèmia , bressol de la cultura, de la ciència, de l' humanisme, del seny, vull fer una crida en favor de la Medicina Perinatal, de la que ha aconseguit una reducció de la mortalitat perinatal del 50 per mil al tres per mil, en els últims cinquanta anys, de la que ha col·locat a Espanya i dins d' ella i en lloc preeminent a Catalunya, en els llocs capdavanters d'Europa. Això no vol dir que no entengui, ni accepti que l'embaràs i el part en moltes ocasions, han estat excessivament medicalitzats, tecnificats, potser sense necessitat. Estic en contra, i crec haver donat les raons, per afirmar la meva oposició al part domiciliari, al part en cases de part, lluny dels hospitals, del mal dit al meu entendre "part natural". Estic a favor del part diríem integrat o personalitzat és a dir del part, on sense rebutjar cap del avenços científics coneguts i dels que existeix l'evidencia científica, de que aporten una disminució del risc i de la morbilitat materna i fetal, també incorporin els desitjos de la gestant per fet aquest acte del part, més agradable per la dona i la seva família, és a dir, millorar el grau de satisfacció de la dona, però sense disminuir la seguretat, aquest és el model de part que estem treballant a Sant Joan de Déu. No podem oblidar que el part és l'únic acte de tota la medicina que te en joc dues vides, la mare i el fill i que el protagonista és el fetus, que en aquest moment s'està jugant el seu futur i a ell no se li ha demanat l'opinió de com i on volia néixer.

El progrés i la satisfacció han de caminar plegats, però els que hem tingut el privilegi (així ho considero) de passar moltes hores de la nostra vida en les sales de part, coneixem que la urgència obstètrica es presenta de forma sobtada, imprevista, per tant cal tenir sempre el control del part i estar en alerta. Cura amb les modes, la medicina sols ha d'entendre fets científicament provats com ja va dir Hipócrates en el seu llibre titulat "la Ley" quant diu que "el mon es mou per la ciència i l'opinió, que la ciència crea coneixement i l'opinió ignorància".